

MAGLA

Magle su dolazile u danima kasne jeseni i zatrpavale grad svojom rastresenom i glomaznom belinom. Uzalud su se palile ulične svetiljke još u ranim popodnevnim časovima: magla se zgušnjavala, sakupljala u veće količine, bubrila i uskoro je od uličnih svetiljki ostajala samo bleđa loptica u visini, kao nekakvo prozirno jaje bez ljuske u kome se, tako reći, mogao videti plavkasti embrion koji, prigušen maglom, nikada neće stići do prave svetlosti. Po ulicama, kroz ulazne kapije, po dvorištima, vukla se titrava, pijana bujica magle, njušila oko vrata i prozora, vukla se po zidovima. Kuće su išezavale pod teškim plastovima magle, ljudi se u njima osećali ugroženima, ostavljenima sebi samima, nezaštićenim.

U tim danima, dok je napolju trajao taj dampin ping loše atmosferske robe, ta rasprodaja vremenskog bofla i refuza, dok su se po ulicama, kao neka nečista vuna, kotrljali arari magle, boje konjske mokraće i nišadora, sumpornih šipki za čišćenje buradi i pokvarene zimnice, svi su ostajali u kućama. Posete su bile retke: nakon lupanja, pošto bismo otvorili vrata, iz magle bi isplivao neki rodak sa užasnutim izrazom na licu, kao neko koji je prošao kroz teška i opasna iskušenja. Pošto bi otišao, ostajali smo dugo, napregnuto slušajući zvukove koji su teško i sporo dolazili spolja. Bio je, tako reći, čujan gusti nadolazak novih talasa magle, kroz koju se samo ponekad čuo teški topot: to su retki prolaznici naletali glavom i kolenima na uglove kuća i ošamućeno se vraćali.

U takvim popodnevnima deda Simon se penjao u odaju pod krovom pretrpanu raznim drangulijama i starudijama i, otvarajući malo prozorče, posmatrao maglu. On je tvrdio da se otuda može lakše pratiti njeno kretanje, da se primećuju znaci njenog zgušnjavanja ili razređivanja, pravci njenog premeštanja i njene česte i nagle promene visine. Po njegovim rečima, on je odozgo mogao da oseti poreklo magle, pu-teve njenog dolaska: služeći se uglavnom svojim ču-lom mirisa, on je govorio o močvarama pored Vardara, o pokvarenoj ribi po ribarskim prodavnicama u Solunu i, očigledno preterujući, o starim kvartovima nekih ostrvskih gradova i plesnivim čaršijama arapskih zemalja. Zatvarajući oči i mljackajući jezikom, on je vršio svoju preciznu i izoštrenu klasifikaciju magle po vrstama: mrmrljao tiho imena mora i ostrva, aromatičnih biljaka i vrsta ribe, egzotičnih začina i imena nekih svojih prijatelja trgovaca, Jevreja, Cincara i Jer-menaca, iz gradova Male Azije i čitavog Levanta.

S vremena na vreme, u časovima prvog sumraka on je uzimao veliki rog, koji je u predsoblju služio kao živluk za kapute, i duvao u njega. To je bio tup i težak zvuk, sličan zvuku brodskih sirena, i dugo odjekivao nad krovovima. Kuća je plovila kroz maglu, gubeći put, provlačeći se kroz tesnace, propadajući.

Mi smo svi dizali glave, osluškujući. Svi smo znali da on stoji u maloj odaji, nagnut do pola kroz otvoreni prozor, i ispituje pravac kretanja magle, promene strujanja vazduha, znake uticaja morskih pučina. Zatim se opet upuštamo u klopke i lavirinte igre „ne ljuti se, čoveče“, u kojoj svi učestvujemo. Samo bi poneka tetka, koja je čekala svoj red, promrmrljala da on može gore ozbiljno da se prehladi. »Navikao je

ona« govorio je ujak Jakov, bacajući vešto kockicu i dobijajući šesticu.

Zbog magle odžaci nisu dobro vukli i peći su dimile. Vatra je u njima bila troma životinja koja ne želi hranu, inati se, drema. U mlakoj kuhinji sedeo je Muto, nemi odrpanac koga su tetke bile nahranile ostatkom ručka i sada nisu imale srca da ga izbace. On je sedeo pored stola, dremljiv, žvaleći i puštajući bale da mu cure niz bradu, čekajući da ga pozovu da donese drva i očisti peći od nagomilanog pepela. Bio je miran i odsutan, bezizrazna pogleda mrtve ribe, koji je najednom oživljavao kada bi u kuhinju ušla moja rodaka Emilija. On je tada puštao neke glasne krikove životinjskog zadovoljstva, treperio telom i pružao ruke prema njoj. Bilo je najčudnije što mojoj rodaki Emiliji to nije bilo odvratno: ona se kikatala zadovoljno, zabacivala kosu i pokretima punim izazova izbegavala njegove ruke.

Deda Simon je pokatkad silazio da se ogreje. Njegova odeća mirisala je na izgorele krpe i mokru vunu. Napolju je mirisalo na smrdljivu ribu iz Soluna, govorio je on, imaćemo još nekoliko dana magle. Zatim bi raspredao svoje teorije o magli, u kojima je mešao podatke dobijene od hidrometeorološke službe sa neoplatonističkim učenjima Paracelzusa i Mesmer-tovom teorijom o animalnom magnetizmu. Govorio je o difuznom svojstvu magle i o životinjama čija je ona prirodna životna sredina. Spominjao je đavdev-njaka, salamandra, koji živi u mestima koja obiluju maglom. Dižući svoj vodnjikavi pogled Muto je potvrdivao teze deda Simona, sa dubokim tonovima odobravanja i poštovanja. On je pokušavao da kaže nešto što bi poduprlo ove teorije, ali iz njegovog grla izlazili su samo mutni glasovi, lepljivi vokali, dubin-ski krici nekakvih ponirućih misli i osećanja.

U takvim danima niko od nas nije napuštao kuću: to je bilo jedino sigurno sklonište, mirno ostrvo u ogromnom moru magle. Međutim, tog popodneva desile su se neočekivane stvari: dvorištem smo čuli korake nepoznatog čoveka, a kada smo otvorili vrata, na njima se ukazao poštar, blešćeći mesinganim znacima svoje službe: žuti golubovi pismonoše i trube uvijene kao puževi. On dade izveštaj najmlađoj tetki o prispeću paketa i, pošto je ona potpisala potvrdu, pozdravljajući nestao je u magli, držeći pred sobom plan grada i veliki železničarski fenjer.

Čitava porodica sjatila se oko uputnice. Tuma-žeći datume poštanskih pečata, poreklo i značenje nalepnica i marki, usputne zabeleške i šifrirane skraćenice poznate samo ekspertima u službi, članovi familije postavljali su najsmelije pretpostavke i nemo-guće teorije o pošiljaocu i zagonetnoj sadržini pake-ta, o kojoj se u uputnici nije govorilo. Posle opšir-nih konsultacija i izmena značajnih pogleda, doneto je rešenje da po paket idemo mi: moja rodaka Emi-lija i ja. Bili smo zamotani u šalove, snabdeveni uput-stvima za orijentaciju i ispraćeni do vrata. Idite samo pored zidova, viknu za nama deda Simon. Zatim je sve iza nas utonulo u maglu.

Magla je legala na grad kao zagušljiva marama natopljena hloroformom preko lica bolesnika. Dnevna svetlost bila je već išezla, ali sred magle bila je ostala neka mlečna raskvašena i ljigava svetlost koja je poticala od same njene prirode. Zbog nje su na-ša lica najednom postala bleđa i nezdrava. Pokušali smo, gledajući jedno u drugo, da se nasmejemo: smeh tupo odjeknu, prizemno, izmenjeno i mi smo odustali. Okolo, magla je rasla od nekog svog kvasca, kao kiselo testo koje su domaćice zaboravile i sada se preliva preko rubova suda, ludo i nezaustavljivo.

Prema žutim, nejasnim mrljama koje su se probijale kroz maglu — kao što se mrlje nekadašnjeg jela probijaju kroz belinu čaršava — zapažali smo osvetljene sobe po kućama. Unutra su se odvijali nekakvi spori, bešumni događaji: kao veliki noćni lep-tiri preletale su sa jednog na drugi kraj sobe senke nevidljivih ljudi, ruke se dizale kao krila, na glava-ma rasli pipci. Magla je gušila šumove, sve se pret-varalo u dramu bez reči, punu nejasnih, rasplinutih gestova.

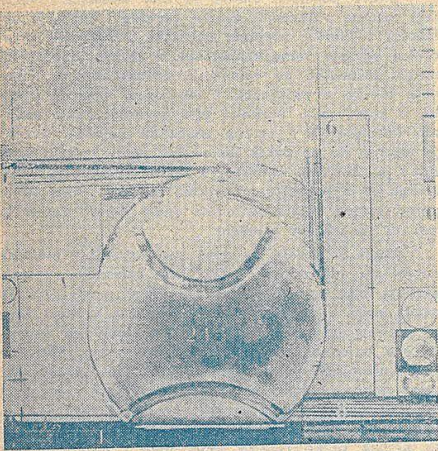
Činilo se da u pošti nema nikog. Mermerne plo-če na šalterima ljeskale su mutno u hladnoj polutami. Po stolovima su bili razbacani spiskovi gradova, velika ukrasna kasa stajala je poluotvorena. Mi smo stajali pored velike, šarene karte sveta na kojoj su bili obe-leženi najznačajniji pravci poštanskih pošiljki kao i koncentrični krugovi koji su označavali zone povećanja cena poštanskih usluga, i osluškivali. Dobro veče, reče stara činovnica koja je sedela za šalterom i koju, verovatno zbog polutame, nismo do sada приметili. Vi sigurno dolazite radi paketa vašeg dede?

Potvrdili smo. Ona je uzela uputnicu, pregledala pažljivo, konstantujući, pri tom, nekoliko starih pri-ručnika za međunarodni saobraćaj i poštanske tarife i reče da će odmah naći paket i da bi joj mi učinili veliku uslugu kada bi otišli do prodavnice koja je tu u blizini i kupili joj jednu šipku crvenog voska. Pre-

SA
VREMENI
MAKE
DONSKI
PRIPO
VEDAČI

ma njenom objašnjenju prodavnica je bila udaljena samo nekoliko ulica i mi bismo je mogli lako naći.

I, zaista, i pored magle koja je bila sve gušća, uspeši smo da je nadamo veoma brzo. Bila je tesna i uvučena između dve kuće, tako reći bez izloga i jedina osvetljena u ulici. Izgledalo je spolja kao da se radi o nekoj običnoj prodavnici srećaka ili radnje za popravku nalivpera, kakve se sreću ponekad u zabačenim ulicama grada. Međutim, kada smo ušli, videli smo da se radi o nečem sasvim drugom. To je bilo nešto između starnarnice i prodavnice sitnarija, nešto između komisiona i male privatne zbirke smeštene od nevolje u jednu prostoriju otvorenu izlogom prema ulici. Iznad robe, rasporedene svuda naokolo, svojim dugim prstima, kao vešti svirač nekog komplikovanog instrumenta, preletao je kolekcionar-prodavač, visok i pticolik starac sa naočarima. Po rafovima su bile rasporedene punjene ptice, rogovi jelena, čak i preparirane ribe, bleštave zbog laka kojim su bile premazane. Između njih stajala je jedna tegla sa vodom u kojoj su plivali mali crni daždevnjaci, puni otrovnih žutih mrlja, neverovatno pokretljivi. Na rafovima, pored običnih stvari, kao što su bili paketi duvana za lule i štapovi crvenog voska, stajale su čudesne, odavno neviđene stvari: svetli kristali kalofonijuma i mutna zrna kamfora, koren indijske biljke dumbil i kora brazilskog varzilovog drveta, kesice žuto ružinog ulja, flašice sa tečnošću za pravljenje mehurica, prskalice za novogodišnje jelke, čašice-varalice iz kojih tečnost dolazi do usana ali ne izlazi, grikalice za nokte, kutije sa hranom za egzotične ribice i ptice, sapuni koji ne tonu, male drvene kutijice koje pri otvaranju sviraju, španske kastanjete, flašice sa vinom za podmlađivanje i flašice sa čudnim „Alga“ tonikumom. Za masažu, veoma retki beli biber, kompletne raznobojne tečnosti za brisanje svih vrsta mastila, komadi čilibara u kojima se mogu primetiti odavno izumrlj insekti, mali pešćani

dušan tođorović: »lopta u pokretu«

časovnici, lepeze od crne čipke, jaja afričkih ptica, bičevi za kamile sa skrivenim noževima, bilijarske kugle od slonove kosti, bombe od hartije koje silno pucaju kada se udare o zemlju, kartonske lutke turskog pozorišta senki, delovi čovečjeg tela izrađeni od srebra koji se postavljaju na ikone radi izlečenja, magneti u obliku potkoviće, oklopi malih kornjača, slike napravljene od leptirovih krila, velika sočiva, zubi morskih čudovišta, drangulije, svašta. Ispod stakla ležale su neobične marke, država kojih više nema, trouglaste marke himalajske države Tuva, retke marke ostrva Mauricijus sa likom kraljice Viktorije, marke saveza koji se nisu ostvarili, osujećenih protektorata, izmišljenih osvajanja, prisajedinjenja koja nisu trajala duže od nedelju dana, interregnuma, kratkotrajno slobodnih gradova, marke država Južne Amerike izdate od vođa neuspelih pučeva, marke sa greškom u boji ili vrednosti, slavni falsifikati, marke neidentifikovane ni u jednom svetskom katalogu. A u jednom uglu, sasvim u dnu prodavnice, stajala je cela jedna zbirka morskih školjki, neverovatnih boja i oblika. Tu su bile čudne školjke iz velikih dubina, pune gordih izraslina, velike školjke toplih mora, školjke pegave kao leopardi, školjke u obliku džinovskih lepeza,

šlemova, katedrala i karavela, biserne školjke i školjke koje buše stene. Mi smo stajali bez reči, zagleđani u to bogatstvo na koje je svetlost slabe sijalice padala kao meki, zlatni prah.

Kupi mi nešto od ovoga, reče moja rodaka Emilija, umiljavajući se.

Izvolite, reče prodavač saginjući se k nama. Jednu šipku crvenog voska, reče moja rodaka Emilija. Samo jednu šipku crvenog voska, upita prodavač. Ja sam hteo da dodam još nešto, ali u taj čas spolja se ču nekakav šum. U stvari, šum je dolazio s druge strane, otuda gde se nalazio drugi ulaz, koji je, verovatno, vodio u neku sporednu ulicu. Neko je grebao po vratima, mrmrljao nejasne reči, brektao. Odlazi, viknu prodavač uznemireno. Rekao sam ti da više ne dolaziš, viknu još jednom.

Glas se čuo još jasnije. Neko je stenjao pored vratiju, pokušavao nešto da kaže, mučio se. To su bile nekakve reči-embriji, reči-mrtvorodenčad, osakaćene još pri njihovom izlasku iz ustiju. Neko je zamuckivao i mrmrljao, borio se da dođe do artikulisane zvuka, rečao. Odlazi, viknu prodavač. Ne muči me više. Glas se pojačavao: to više nije bilo prekljanje kao što se nama u početku činilo; to su bile naredbe, grubi prekori, surove zapovesti. Ne, viknu prodavač, ti znaš da ti ne mogu otvoriti. Bio je gotovo preplašen, očajan, nesrećan. Zatim je primetio nas i za trenutak se ohrabrio. Evo, reče on, evo vam voska. Sada imam posla, idite.

Izašli smo iz prodavnice. Napolju je noć već bila protkala svoje bledoljubičaste žile kroz meko meso magle. Nežno, beličasto tkivo magle bilo je nagriženo otrovnom buđi noći, modrilo je, grudvalo se, venulo. Pošto smo prešli desetak koraka, stao sam. Nismo mu platili, rekoh. Vraćali smo se sporo. Naši predosećaji nisu nas prevarili: unutra, u prodavnici stajao je Muto, gnevni odbranac, ludak proganjen carstvom govora, bludni sin koji se vraćao radi osвете nad onima koji su ga prognali. Stajao je usred prekrasnog haosa čudesne robe i uništavao je obuzet ogromnim besom. Stari prodavač stajao je u uglu, pokrivajući oči dlanovima. Muto je imao nekakvu nevidljivu vlast nad njim, kao da je bio njegov gospodar. On je išao od rafa do rafa, bacao male, krhke predmete na pod i gazio ih. On je bio prognani kralj koji se vraća posle neuspelog prevrata da bi kaznio buhtovnike, vladar koji rušenjem pokazuje svoju neograničenu moć. Mi smo stajali licem prilepljeni uz staklo i gledali tu užasnu scenu nerazumljivog kažnjavanja. U jednom trenutku nemi odbranac kao da nas je vidio. On podiže ruke ka nama, raširi oči, kriknu. Mi smo se odvojili od izloga i nestali u magli.

Trebalo je dosta vremena da ponovo nademo Poštu. Sada tamo nije bilo stare službenice. Iza šaltera je stajao samo njen crni šal; nije bilo ni paketa ni uputnice. Stajali smo u polutami i obzirali se. Slušaj, reče moja rodaka Emilija i podiže kažiprst. Stali smo za trenutak, zadržavajući dah. U unutrašnjoj zgradi čuo se nekakav neodređeni šum, udaljeni govor, brujanje. Moja rodaka Emilija otvorila je vrata: pošli smo niz jedan dugi hodnik, skrenuli nekoliko puta, prošli kroz nekoliko praznih i zapuštenih prostorija. Ukrasi su postajali sve vidljiviji u hodnicima je bilo sve više čilima. Karakter unutrašnjosti zgrade se menjao. Šum ljudskih glasova postajao je sve razumljiviji. Tek kada smo ušli u jednu veliku, blistavo osvetljenu salu, bilo nam je jasno da se nalazimo u hotelu. »Lisabon«. Videlo se da je po nekoj mesečarskoj zamisli arhitekta, ili usled nekog od mnogobrojnih dozivanja, on u vezi sa Poštom, iako se prema spoljašnjem izgledu tih zgrada to nikada ne bi moglo zaključiti.

Sada kada smo već bili unutra, jedina briga bila nam je da prodemo neprimetno. I, dok smo žurili kroz osvetljene holove i salu za doručak, sakrivajući se iza velikog lišća egzotičnih biljaka, koje su u mlađoj klimi hotela rasle sa izvanrednom bujnošću, moja rodaka Emilija me gurnu pokazujući bezglasno na jednu stranu.

Tamo, u senci velikih filodendrona i fikusa, ispod glatkog lišća tropskih biljaka sedeo je Muto, bedni odbranac, i stari prodavač. Obojica su bili veseli: prodavač na jedan veštački način, pun doboravanja, a Muto sa mnogo samouverenosti i snage. Oni su slavili nešto: pred njima se nalazilo nekoliko već ispražnjenih čaša likera, a Muto je, kao čovek koji zna svoju vrednost, naručivao u tom trenutku još. Oni su pri tom međusobno izmenjivali nečiste, ljigave osmehe ljudi koji shvataju da zavise jedan od drugoga. U njihovom odnosu bilo je nečeg nečistog, sramnog. Prodavač je pružao svoje uzdrhtale ruke ka Muti i milovao ga. Mi smo pobešli od te besmislene scene, skrivajući se iza zavesa od crvenog somota. Kad smo izišli iz hotela, želeći da skratimo put do kuće, ušli smo u neki potpuno nepoznat kvart. Vrata na kućama, ofarbana tamnokafenom bojom, bila su zatvorena; iz kuća se nije čuo nika-

kav šum. Iznad ulaza stajali su nejasni ukrasi, nedorečeni znaci, previše zapleteni inicijali. Ništa više nismo prepoznali: bili smo ubedeni da nikada nismo dolazili u ove ulice, da nikada nismo prošli pored tih kuća. To je bio neki nepoznat deo grada.

Išli smo kroz maglu, zbunjeni neverovatnim stvarima koje smo videli, podhrtaujući od hladnoće. Nismo govorili ništa: sve je bilo potpuno nečekivano, zagonetno, nerazumljivo. Osećali smo se izgubljenima.

Tada, probijajući se kroz maglu, negde iznad kućnih krovova, stigao je do nas zvuk roga. Glas je zvučao kao poziv, kao upozorenje, kao traženje. To je deda Simon, nagnut do polovine kroz prozor male odaje ispod krova, istežući vrat kao golovrati petao, duvao u veliki rog i dozivao nas.

Znali smo već kuda treba da idemo. I, odista, ubrzo su nam ulice postale poznate, shvatili smo da smo išli preko nekih prelaza koje smo obično zaobilazili kao nepogodne, da smo sve vreme bili u blizini naše kuće. Glas roga dopirao je još uvek do nas s vremena na vreme, sve razumljiviji i jasniji. U kuću smo ušli gotovo trčeci.

Kuća je bila puna nekog mirisa koji nam se učinio poznatim, mirisa koji kao neka lepljiva muva stoji na vrhu nosa, mašući krilima, dvoumeći se. Na stolu je stajao otvoreni paket, a iz njega je virila gomila svog grožđa. Imalo je boju mladog, još nezrelog čilibara, kestenjasto-zlatnu boju kasne jeseni. Saznali smo odmah da ga je poslao neki deda-Simonov prijatelj. Iz Smirne, iz Smirne, vikale su tetke ponavljajući ime grada kao nekakvu tajanstvenu formulu, kao neku bitnu reč koja objašnjava tajnu.

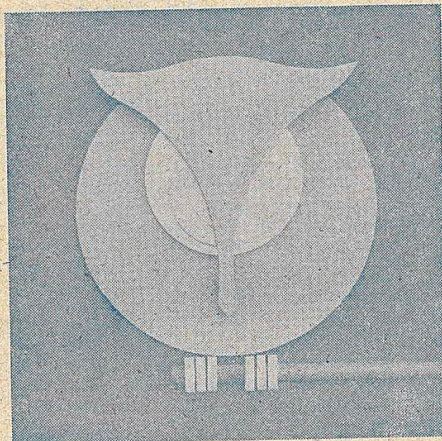
Baba je u kuhinji kuvala čaj od svog grožđa — neverovatan napitak napravljen sa dodatkom cimeta, meda i karanfilića. Slatka para vukla se po kući kao tragovi puzeva: prema njihovim zmijolikim trakama koje su se provlačile kroz sobe mogu se slediti prolasci uzbuđenih tetki i sanjivih ujaka. Neko nam je rekao da je paket doneo neki poštar koji je slučajno prolazio tuda. Odozgo, iz svoje odaje pod krovom, niz rasklaćene, tamne stepenice, silazio je deda sa svojim najnovijim komentarom o vremenskoj situaciji, kretanju vazdušnih struja i padanju atmosferekog pritiska. Napolju, magla miriše na orijentalne poslastičarnice Carigrada, govorio je on, imaćemo od sutra toplije vreme.

Mi smo pokušali da nagovestimo nešto o tome da smo videli Muto. Niko nije obraćao pažnju našim zbrkanim nagovestajima, a kada smo počeli uporno da nastojimo, jedna od tetki je otvorila kuhinjska vrata i uvela nas. Tamo, obavijen slatkom parom, sedeo je Muto, bedni odbranac, i jeo svuo grožđe iz pune ruke, kao da je oduvek tu. Mirisna i lepljiva, noć je pritiskala kuće tupim blaženstvom, slatkim snom. Spolja, magla je lepila za prozore svoje počubulo lice neispavanog noćnika. Ponovo su svi otpočeli igru »Ne ljuti se čoveče«. Nad starom francuskom kartom Otomanske imperije, deda Simon mi je objašnjavao promene vremena, puteve vetrova, nestalnosti klime, a zatim se ponovo popeo u odaju pod krovom. Ja sam se vratio u kuhinju.

Još pre ulaska čuo sam kikotanje moje rodake Emilije i Mutine nejasne uzvike. Otvorio sam vrata. Pred mojom rođakom Emilijom, čiji su obrazi bili zarumenjeni a oči blistavo otvorene, klečao je Muto i iz džepova i pazuha vadio tragove svog nasilja iz prodavnice: slomljene školjke, zgužvane etikete sa kutijica, pocepane marke, ptičje perje, mrtve daždevnjake. To su bili tužni ostaci čudnog bogatstva, mrvice nečeg prekrasnog, jedva primetni tragovi jednom viđenog sjaja. Otkuda ti to, viknuo sam. Muto je stao. Pružio sam ruke. Daj mi to, viknuo sam.

Muto se povlačio mrmrlajući nešto nerazumljivo, ispitujući me svojim očima vodenog pacova. Daj, rekao sam zapovednički i pružio dlan. On je pogledao u mene, zatim u moju rođaku Emiliju. Za trenutak mi se učinilo da mu se ona nasmejala. Odmah zatim, on se okrenuo i u jednom skoku bio pored izlaznih vrata kuhinje, a zatim u dvorištu. Ja sam potrčao za njim. Bilo je kasno. On je trčao, šljapajući bosim nogama po blatu, razbacujući sitna stakla i male hartijice oko sebe, budalasti gospodar beskonačnog bogatstva, i, grozno se smejući, izgubio se u magli.

VAMPIR

• sarvaš šandor: »kompozicija IV«

Ne prođe ni noć iza ukopa Najdena Stojkojčina, a Najden se opet vratio u selo. Kako se vratio, zašto se vratio, kome u inat, je li nešto zaboravio, ili se nečega setio tek posle smrti, niko nije znao da kaže. Neki su govorili da je njegov povratak pomogla njegova uplakana žena Najdenica, jer je po ukopu zaboravila da se umije na jazu Noćeskom i da baci vodu preko ramena. Drugi su mislili da se prilepio za nekoga, koji se preterano tužno okretao pri izlasku iz groblja. Nalazili su sve i svašta u vezi sa njegovim povratkom, iako niko nije mogao da vidi kako se vratio: da li samo svojom pokojnom dušom ili i nečim drugim. Niko nije video Najdena Stojkojčina, a svi su ga osećali pored sebe. Negde se javljao kao miris kućnog nameštaja, negde kao nečija senka, a najčešće kao nešto što ti preleće iza potiljka, a zatim kao promajna strujica niz nogavice, kroz rukave. Javljao se svuda kud je prolazio pre iznenadne smrti. Često je razgrđivao bašte uvodeći u njih govoda koja su gazila povrće, ili bi uzjahao seoske konje i šetao planinom. Uvek kada bi se neki konj vratio oznojanih napi i sa penom na ustima, svi su znali da ga je jahao Najden Stojkojčin... I šta nisu sve propatili ljudi te božje godine, najduže od svih godina... Se-

li bi da večeraju i videli jednu kašiku, koju niko nije držao, kako se podiže iznad trpeze, meša po jelu i šeta vazduhom. Ljudi bi se ukočili i dugo zatim ostajali sa otvorenim ustima, sa nedožvakanim hranom u njima. Posle izvesnog vremena neki pastiri bi se prestrašili i zvali Najdenicu da moli da ih Najden ne plaši i ona je molila, a oni su govorili da moli još, »moli još«, govorili su joj.

»Idi, Najdene, gde smo te ostavili«, ponavljala je Najdenica, »zašto ga nisi uzeo čitavog Gospode, zašto ga ne uzmeš čitavog«, uzbuđeno je govorila Najdenica, a ljudi su se za to vreme zagledali međusobno, mračno i mutno su se međusobno gledali, kao da je noć isticala iz njihovih zenica. Iako su se tresli kao prutovi iznad rečnog toka, izgledalo je kao da ničim ne mrdaju, osim svojim očima. A hladni žmarci penju im se od pete do temena i čitava soba se ispujava hladnoćom, kao kad se otvori prozor, kroz koji je izlazio Najden Stojkojčin, pošto bi se smilovao Najdenici. Tada u istom trenu svi seoski psi počinju da laju. Bio je to zaglušujući lavež koji se dizao do neba i čuo se iza planine, štoono kažu, čitav dan jahanja od sela čuo se taj zaglušujući lavež pasa. »Potkopaće nam temelje na kućama ovaj pakleni lavež«, mislili su ljudi i naprezali sluh, zaustavljali disanje, zaustavljala im se i reka, neki su videli kako se zaustavila, nije presahla, već se samo zaustavila, skamenila. »Kakav trag ostavljaš psima«, šaputala je tada Najdenica, »zašto laju, šta vide kod tebe, kada si nevidljiv, Najdene«. I čitave te božje godine niko nije zaspao, nikoga san ne uhvati od straha da ne bude zadavljen, da ne bude oveden u neki olujni vrtlog, sred rečne matice, da se ne probudi na nekom visokom i dalekom drvetu. Ako bi neko zadremao, odmah po sklapanju očiju skakao bi vičući kao da ga je nagazilo nekakvo potkovano kopito, nekakve bestelezne težine. Ljudi bi se sakupljali oko njega, pojili ga blagom vodom, a zatim bi se svi kadili nekakvom suvom i smrdljivom travom; zagrejniivali se od dima i kašljali mučno, kao što su bile mučne i njihove duge noći. A kakve je noći imala Najdenica, kako ih je podnosila, kako ih razdanjivala? Jer njene su noći bile najduže noći na svetu. A takvim joj ih je činio Najden, dok se penjao stepenicama, dok je grebao po prozorima, dok je otvarao razna vrata i vratanca, dok joj je rasturao glavnje po ognjištu... A tek koliko je duge i teške noći imala kada bi se uvukao u postelju, kada bi je nalegala sablasna težina. Uvek bi u tim trenutcima najpre htela da misli da je to samo zbog pokrivača i odmah bi ga odbacivala, teškom mukom bi ga skidala, ali ona težina ipak ostaje, i ponovo bi počinjala da moli: »Odlazi, Najdene, ne muči me, Najdene, budi dobar kao onda kada su te tvoje noge donosile kući; šta li te nosi sada, Najdene, mrak ili vetar?« I tako dok se molila Najdenica, u isto vreme kao i da je čula: »Kuda da idem, ženo, zlatna, kamo da se vratim kada niotkuda nisam stigao?« Zapravo, i te reči je izgovarala Najdenica, malo kao prekor, malo kao besmisleni utehu. I pošto bi joj bilo lakše, tek tada je znala da je Najden poslušao njene molbe i da se premestio u neki drugi kraj sobe. Neke noći, pak, nekoliko puta bi joj ulazio u kuću, donoseći joj šećer, ukraden iz kafane Vidana Siveskog. »Kako može da ga donese, Gospode«, mislila je tada Najdenica, »kakvim rukama ga uzima, kada smo mu ruke pod zemljom ostavili, u kakve džepove ga stavlja i kako ga iznosi, kada je kafana zaključana«. Ali eto, on joj je donosio šećer: tek najednom bi zašušalo odozgo, kroz težak, bolestan vazduh i prosulo bi se nasred sobe, blesnuo bi odnekud. Ponekad joj je padao ravno u skut i tada bi joj izbijale graške znoja ispod vrata, pod miškama, svuda.

»Ne mogu da jedem ukradeno, Najdene, i ako hoćeš ljuti se, opet ću ga vratiti mehandžija«, govorila je Najdenica, jezika odebljalog od straha, a sutradan ga vraćala.

»Nisam verovao da će me krasti«, mrmrljao je mehandžija Vidan Siveski klataći nekakvu olovku za uvom, »nisam verovao da će krasti onaj koji je čitavog života kažnjavao lopove.« »Oprostite mu brate Vidane«, govorila je Najdenica. »Ko zna kako je i mehandžija se među ljudima, a niko ga ne gleda; možda su mu spojeni dan i noć, a sa tako dugim vremenom niko ne zna šta da čini.«

»Možda je tako«, odgovara mehandžija Vidan Siveski, »možda i mrtvima treba nekakav prijatelj, ali kako je odabrao krađu...?«

»Oprostite mu brate Vidane«, ponavljala je Najdenica, »sve ću ti vratiti, sve što ti bude ukrado.«

Medutim, Najden Stojkojčin nije krao samo iz kafane Vidana Siveskog već iz svih kuća, po čitavom selu. Nečkovcima nestade jedna krstina snoplja i sve su našli na guvnu Najdenice. Neki su lepo videli kako snoplje ide kroz vazduh i spušta se na njeno guvno. Posle su svi u grupama izlazili da gledaju kako ukradeni predmeti putuju ponad sela i kako se spuštaju nad kućom Najdenice. Bubušovcima nestade jedna bala duvana i nekoliko jabuka za svadbene pozive, Kvačkovcima jedna kola tikava, Janovcima niza paprike i tri venca crnog luka, Švrgovcima sva bojadisana preda za pletenje čarapa i dve tri korpe drenjina, jaja i lešnika. I sve se to opet nade kod Najdenice. A ona je sve vraćala, do igle je vraćala Najdenica, čak i onda kada bi se ljudi međusobno krali, čak i ono što nije kod nje nađeno. Dok je mogla da vraća. A kada više nije mogla ljudi se pobuniše.

»Nećemo u selu ženu koja druguje sa nečastivim«, govorili su ljudi, skupljajući se u talasima pred njenom kućom, »gde skrivaš ono što ti on donosi?«

»Zar vas samo mržnja vodi menik«, govorila je Najdenica i, prekrstivši ruke, zaklinjala se u hleb i sunce, zaklinjala se da nema ništa, da ništa ne zna.

»Ne kunu se krivo«, vikali su ljudi, »bog nam je svedok da čitave godine nismo zaspali, da nam je stoka oronula, jelo nam omrzlo; nećemo više da živimo sa krađom i strahom«, vikali su ljudi.

»Ako mi ne verujete, dobri ljudi, onda mi kažite kako i čime da se otkupim«, ponavljala je Najdenica, brišući uplakano lice.

»Odseli se tamo gde bolest noći, gde caruju seni«, govorili su ljudi, »ili daj novaca da platimo čoveka koji vidi vampire, jer samo takav čovek koji ih vidi može i da ih ubije.«

Najdenica se i dalje klela da nema novaca, zaklinjala se da bi Najden, kad bi znao da i mrtvi treba da se ubijaju, sigurno ostavio novaca, a ljudi je podsetiše na njivice i rekoše da ih proda; »a od čega ću živeti«, govorila je Najdenica, »ne pokušavaj plaćem da se izvučeš«, odgovarali su joj ljudi, »umri od gladi, kao što mi čitave godine umiremo od straha«, govorili su ljudi.

Nakon tri dana dovedoše čoveka koji vidi vampire. Niko ne zna gde su ga našli, odakle su ga doveli, ali doveli su ga i odmah su mu dali pušku. I pošto pade tamna noć, i pošto psi zalajahu, svi su znali da u selo ulazi Najden Stojkojčin i čovek izide da ga traži. Ljudi su išli za njim, mračni kao noć, kao lavež pasa, kao reka koja je opet stala, ne presahla već samo stala, skamenila se.

»Eno ga«, šaputao je čovek koji je video vampire. »Video je i on mene, beži, sad se popeo na košaru, skočio je na čardak, hoće da se sakrije u ambar, pokušava da se pretvori u pauka, u moljca, ali ne uspeva, trči preko guvna«, govorio je čovek, a zatim najednom zastade, podiže pušku i opali. Pucanj se razleže kroz noć, okrenu u polje, udari u brda i vrati sa planine. Kao da je taj pucanj napravio neki otvor u noći, kao da je skinuo nekakvu težinu, psi su prestali da laju, reka opet potekla, krenula kao i ranije.

»Gde li je krijo krv«, pitali su se ljudi vraćajući se kućama, »kako je nosio«, šaputali su o krvi koja se prosula, koja se izlila na guvnu.

Sutradan je guvno Najdenice bilo preplavljeno narodom. Kupilo se i muško i žensko, i veliko i malo, i bolesno i kljasto. Tiskali su se, gurali, gazili, jedni su podskakivali ili samo izduživali vratove, drugi, klečeći, probijali se kroz gomilu, da nazru krv Najdena Stojkojčina, da vide njegovu ponovnu smrt. A na guvnu u krvi, opkoljena ljudima, ležala je Najdenica. Ležala je pogođena u srce, otvorenih očiju, uputih visoko u nebo i sa osmehom na licu. Izgledala je kao najlepší i najsrčnjiji mrtvac.

»Zašto je dozvolila da joj se krije u srcu«, govorili su ljudi, divičući glave prema brdima odakle je narod kao letnja bujica, kao nadošla suvodalica, kuljao iz svih sela.

JUTARNJI SAN

Zaista je neuobičajeno saznanje da svet sačinjava samo jedan četvrtasti, drveni sto. Iznad njega, oko njega — sve je ništa, a on se vrti oko neke zamišljene ose i stvara svoj mali gravitacioni sistem. Desetine drugih stolova raznih veličina kruže oko njega, ali se ubrzo gube u neizvesnosti svemirskog prostora. Besmisleno je da se stolovi kreću kroz Ništa; mislim, ukoliko se razmišlja logično... Svaki zdrav i slobodan čobanin nasmejao bi se sumnjičavo kad bi ovo čuo.

E, tu!

Verovatno ste već i sami otkrili da nije mnogo mudro jesti tešku hranu uveče, pre spavanja. Kuva se, tutnji u želucu, koji se muči da razbije krutu strukturu masti. Međutim, ima i takvih ljudi koji se ne bude na vreme.

Skok!

I tada, potpuno svoja i zamišljena, za sto sedla neka dobro poznata žena, pogleda uprtog u vezeni kurziv gusto ispisanih hartija koje stoje pred njom. (Sigurno osećate, zar ne, dekor polako počinje da se nazire.) U neposrednoj blizini stola, iza leđa poznate žene, primećuju se siluete malih, plavih kućica. I pored toga što su one (videćete) od jeftinih pozorišnih kulisa i nikada neće postati istinske kuće, dobija se utisak, da će se tu, na tom neobičnom mestu, odigrati neki nesvakidašnji događaji.

Tam! Tam!

A to je onaj rizični polusan: samo jedan mali pokret, dodir ili šapat, i čitav taj unutrašnji kosmos srušiće se u vulgarnu nisnost stvarnosti.

Međutim, deus ex machina i evo jednog novog lica u drami! Snivač se može opkladiti da će ga prepoznati. Zaista, u ovom trenutku još uvek ne zna odakle i od kada, ali ta neizvesnost ima svoju posebnu čar. Naravno za onoga koji ume da sanjati.

Pridošlica mora biti razbojnik; jer, smešno je da se čovek u snu bavi običnim ljudima. Oni imaju dimenzije!

Sada!

Sledi vekovima poznato okretanje u krevetu. Ramena se zavlači ispod jastuka, a čebe ispod leđa. Zdravi i slobodni čobani pritom mrmrljaju. Neki čak i pljuju u ohlađeni pepeo ognjišta. To je važan predušlov da razbojnik izađe na svetlost. Mais, quelle surprise! Pa, to je momak koga su odneli u popravni dom! Gospode! Ponovo on! Nešto se događalo u takozvanoj Invalidskoj zgradi, između Vojne gimnazije i Baletske škole, a zatim su svi saznali samo to da su ga odneli u Popravni dom.

(Međutim, ovaj detalj mora da znači nešto. Najverovatnije su u pitanju godine.)

»Pretpostavljam da se ovako osećaju svi...«, šapuće snivač neodređeno.

(Brzo saopšti sliku) — insistiram.

»Razbojnik pripada poznatoj supruzi...«

(Kažem: s u p r u z i?!; — pitam se.

»Mislim, ženi, onaj, onaj, onaj... Zaista, nisam zbunjen ali ona je sasvim mlada devojka; devojčica, mlada.«

(I?)

»Pokušava da joj kaže nešto. Čvrsto je steže za ruku... Ne, ja ne zaslužujem to! — Dole, dole ruke! — vičem, a on lupa u probušeni bubanj. — Znam, kaže, znam. Ostala je sama u zemljotresu. Urrrrrr... Opet, opet). Prostorija se stešnjava, polako sa svih strana; osećam kako me pritešnjavaju zidovi, ali se eksplozija njegovog groznog smeha vraća u razumne granice. — Ponekad želim što sam bio tako loš prema njoj, govori razbojnik. — Da, ponekad, zaista, želim. Mislim da me ponekad grize savest. Ponekad, zbog onoga sa njom...«

(Treperiš) — kažem.

»Da, osećam težinu, da, u grudima, tu... ali uvek postoji način; verujem — postoji...«

I sada počinje zanimljiv dijalog. U svojoj mat-guštini krije starac potištenost, zlobu. Negde napolju, iza zorskog stakla, oživljava grad, kreće se, gladije, robuje, obavijen sopstvenim mirisom benzinskog isparavanja; a tu, sred sobe u sebi stenje jedan veliki čovek pod stopalom jutarnjeg sna: »Za sve ovo postoje veoma duboki razlozi«. Razbojnik

(Tako, Balda, sada ne smeš da se probudiš. Osećam tvoju savest. Ali, shvati, to je bilo davno! Kako da ti pomognem?)

»Uvek sam mrzeo izdajnike«, govorio je razbojnik. »Ali ti nisi bio samo to; ti si bio mekano i ljigavo derišće, preplašeno od sveta i samog sebe.«

»Ali, zašto ne pokušaš da me razumeš? Ja nisam znao ništa o ljudima. Moram sam da se branim od vaših gradskih podsmevanja. Vi ste, osim toga, znali za nekakvu solidarnost, a ja sam, tako reći, čitavog života bio sam.«

Razbojnik opet odmahnu rukom: »Gluposti.«

(Nogari stola obuvaju duboke, crne čizme. »Leva, leva — leva, desna, leva, leva...« Marširaju.)

»Dozvoli da ti objasnim. Sada sam sasvim drugi čovek. Ali vi ste u to vreme bili derišća koja ništa nisu znala.«

Neshvatljivo je zašto se u ovaj apsudni san pojavila devojka koja je izgubila roditelje u zemljotresu:

Tu.

»Stani da uzmemo ovo staklo«, kaže razbojnik. »Majka mi je rekla da ga uvijek.«

Al!

Snivač se, kao u nekom drugom sanjanom snu, preseca dečka koga su odneli u Popravni dom. Nešto ga tera da mrmrlja: »U meni nikada nije bilo toliko pakosti; ja nikada nisam bio takav.«

(Mislim da u ovom trenutku kroz njegovu glavu proleće čitavo jedro, desetleće.)

Čuje se nekakvo lupanje. Vrata škrpe i na imaginarnu scenu izlazi susedka nerotkinja sa malom staklenom flašicom u rukama. »Ovo je sircé koje ti dugujem« — kaže tiho i odlazi.

(E, to mora nešto da znači! Poznata žena transformisala se u devojku koju ti imenuješ — s u p r u g a, a pred mene izlazi susedka nerotkinja sa flašicom sirceta. Napregni se, mislim, otkuda to? Kakve veze ima flašica sirceta sa čitavim ovim košmarom?)

»Uh, gadan sam«, misli snivač.

»Polako, polako, da ga ne slomimo«, kaže razbojnik.

Ne flašicu, već staklo koje su nosili. Ali zdravi i slobodni čobani preziru san. Posle smrti svojih bližnjih oni sanjaju zelene putanje ka nebu. A ako ih probudi lavež pasa koji se gone, ne nastoje da se vrate mrtvima. Možda zato što sa tavana vise venci belog luka.

Ona drevna neugodnost u nogama.

I snivač smanjuje površinu svoga tela. Tako rađe sve životinjice. Sada mu već nije hladno.

»Znam« — kaže razbojnik — »iako si takav, ponekad ti zavidim. Tvoj život je nešto što nikad neću saznati. Ja mogu da ti savijem ruku...«

Snivač oseća kako mu krckaju zglobovi.

»... Međutim, to mi ne bi pričinilo nikakvo zadovoljstvo... Ima nešto drugo, nešto za šta je moj jezik isuviše prost...«

»Promašaj«, pomisli snivač.

Jedan zdrav i slobodan čobanin svakako bi se nasmejao pri takvoj pomisli. No, da li?...

...Sada razbojnik može da ode. Umesto njega ostaje neprijatno dubok prostor.

Susetka uskače u san u slajd-sekvencama: »Rimljani su na pamuk stavljali malo sirceta i upotrebljavali ga za kontracepciju.«

Ovo; očigledno, ima neke veze sa flašicom-čaršicom.

A propos, da li tako nemirno spavaju svi mladenci?

Susetka nestrpljivo lupa: »Shvati, Baldo, ovo je flašica sirceta!« — i ponovo odlazi.

Zar ne?

Ima nečeg lošeg u svemu tome.

Nešto neprijatno, svakako.

milan mića uzela: »intermecc«

nestrpljivo odmahuje rukom. »A, ne« — šapuće veliki čovek, — »ti moraš da me saslušaj, želim da ti objasnim...« Međutim, razbojnik odmahuje rukom. To kratkotrajno i spontano kretanje zbunjuje. Iako je sasvim jasno da istinsko opravdanje postoji, ovaj podsmešljivi pokret rukom ukazuje na uznemirenu savest snivača. Zbog toga se on sakuplja, upinje da izazove pažnju kod svoga sagovornika — razbojnika. »Molim te, molim te...«, hoće da govori o detinjstvu.

(Vidite, tu počinje psihoanaliza. Ali za to je potrebno vreme, strpljivost, i, pre svega, jako pamćenje. A ljudi najčešće zaboravljaju snove: ili ih u najboljem slučaju, prepričavaju dosta izmenjene.)

»Dodoh iz provincije...«, nastoji snivač.

»Ama, prestani već jednom sa tim glupostima!«

Ne mora sve da ima značenje simbola, ali zid kraj puta kojim ih gura nekakva spoljna, čak nematerijalna sila, najverovatnije označava nekakvo ograničavanje.

»Nisam znao ništa o ljudima, o njihovim odnosima. Samo sam predosećao...«

»Ah, dosta! Dosta!«, viče razbojnik.

»I tada dodoh sa roditeljima u grad.«

Razbojnik već ravnodušno odmahuje rukom. Zatim je diže do tankih brkova od sintetičkih vlakana, sućući ih, pritajeno se smeška i mrmrlja: »Ti si bio jedan mižerni izdajnik. Izdavao si nas dok smo se igrali školice ili dok smo pravili aviončiće od papira iscepanog iz svezaka.«

»Da, ali više nisam takav«, kaže veliki čovek i oseća se užasno malim, krivim, slomljenim.

POMEN

Toga dana ljudi su se bili okupili ispred crkve i čekali popa koji je svoj dolazak najavio preko nekog nepoznatog čoveka. Istina, danas nije dan za crkvu, ali tako je odredio pop. Ljudi nisu mogli da biraju. Najzad, važno je da tu bude pop, jer svešteno lice može i običan dan da učini svetim.

Sada nisu bili prisutni samo starci sa kojima je Jovan Kirov razgovarao juče u podne. Tu je bilo i nekoliko staraca i starica iz drugih krajeva sela, dve-tri žene i jedan muž mladih od ostalih ispred ulaza. On je sam pošao ka Jovanu, stao ispred njega i sa izvesnim poštovanjem u glasu rekao mu da je već čuo za njegov povratak i da mu čini veliko zadovoljstvo što može da porazgovara sa jednim povratnikom kao što je bio starac. »Ja sam«, reče zatim čovek, »učitelj u ovom selu, a pored toga i predsednik Mesne zajednice. U tom smislu mi je drago što ste se vratili.«

Jovan-Džon je malo počutao, a zatim gledajući u učiteljevo duguljasto lice, rekao: »Morao sam da se vratim.« Pošto učitelj nije ništa progovorio, Jovan Kirov produži: »A, jeste li vi pravi učitelj.«

»Ko?«, začudi se učitelj. »Pa, pravi sam. Tačno je da nemam učenika, otišli su sa očevima, ali ja sam učitelj i još uvek spavam u školi. Čudno je bez dece. Ne kažem da nije, ali važno je da ja ostajem u selu«, dovrši učitelj.

»Svako treba da gleda svoj posao«, reče kao za sebe Jovan-Džon.

»A šta može on kad nema učenika«, javi se Jonče Antelski.

»Možda ću imati«, reče sa nejasnom nadom učitelj.

»Uvek je takav«, opet reče Jonče. »A pomaže nam, mnogo pomaže.«

»Vi ste prvi koji se vraća«, reče učitelj. »Sigurno će doći i drugi i možda će se nešto lepo dogoditi. U novinama ovih dana piše da će biti organizovanog prihvatanja povratnika.« On se približi još više starcu i produži: »Znate li šta piše u novinama?«

»Ne znam, nisam video«, odgovori Jovan-Džon.

»Evo šta piše«, reče učitelj i izvadi zgužvane novine iz zadnjeg džepa pantalone.

»Pripremljen program za doček naših... formiran koordinacioni odbor u koji će ući sve društveno-političke i samouprave strukture, kao i druge institucije... biće sastanaka na kojima će povratnici biti informisani o društveno-političkom i ekonomskom razvoju zemlje, o privrednim dostignućima, o poslovnim uspesima radnih organizacija, kao i o drugim pitanjima od opšteg interesa«, pročita učitelj. »Nadalje, u novinama piše i ovo: Briga o povratnicima...«, završi on.

»Zaista, učitelju«, prekide ga jedan starac iz Gornje mahale, »ti čitaš novine, da li piše da će im biti obezbeđena i radna mesta?«

»Piše, nego kako!«, reče ponosno učitelj.

»A o tebi«, produži on, »o tebi, stari Kirov, ja ću napisati jedan dopis u novinama. I znaš li kako će se zvati? Nazvaću ga: 'Lasta se vratila u svoj kraj'.«

»Ah, očerupana«, dobaci jedan starac i svi su se nasmejali.

Učitelj pogleda u ljude i učuta. I starci su prestali da se smeju i učutali. Jovan-Džon se osećao neugodno. Prvih dana išao je za ljudima, misleći da je to jedan od načina da se otkrije nešto važno u njima. No, sada se osećao neugodno, možda zbog načina na koji mu je učitelj prišao i govorio. A i smeh ovih ljudi učinio mu se više kao podsmeh. U jednom trenutku pomislio je da se možda smeju učitelju, ali nije bio siguran.

»Nema popak«, reče zidar Atanas.

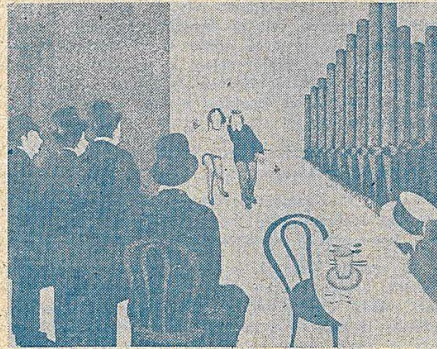
»Čekaćemo«, dodade Mite Simonov.

»Neka otključa crkvenjak«, reče Simonica.

»Ne mogu bez popak«, odgovori crkvenjak, držeći nekoliko ključeva privezanih na kanap.

»Zaista, ljudi«, reče Filip Džodin, »šta tražimo u crkvi bez popa?«

Crkva je bila udaljena od sela, udaljena, možda, i kilometar i po. Neko ju je tu sagradio nekada i tako je i ostala. Ljudima je bilo teško sa pokojnicima. Kao predsednik Mesne zajednice sela Đ. učitelj je uvek nastojao da istakne taj problem. Nameravao je da i sada govori o tome. Ljudi su se okupili drugim povodom, ali on je hteo da to iskoristi, da još jednom progovori sa njima o pokojnicima.

cvetan dimovski: »posmatrači u cilindrima«

»Daleko nam je crkva«, reče iznenada Ljube Dodov.

Učitelj se odmah javi: »Tako je«, reče, jedva čekajući da otpočne razgovor o crkvi. »Mora nešto da se preduzme prema pokojnicima«, produži.

»Mora, mora, daleko je«, rekoše još dvojica-trajica.

»Ljudi«, govorio je učitelj, »šta se desilo pre neki dan sa Borisom Popalovim? Umro čovek a ne možemo ga doneti do groba. A mrtvaci su jako teški. Nećemo dozvoliti da nam trunu nezakopani«, dodade.

»Da kupimo mrtvačka kola, kako smo se dogovorili«, produži učitelj svoj govor. Konje za zapregu imamo. Tako će i manje ljudi moći da odvezu pokojnika do mesta. Da konačno rešimo!«, završi učitelj.

»Da rešimo pre no što stigne pop«, reče Atanas.

»Ja sam siguran«, produži učitelj, »u ovoj stvari sa novcem, kao što se često dešavalo u našem životu i našoj istoriji, da će nam pomoći i naši iseljenici, vaša deca, braća, sestre.«

»Da preduzmemo nešto, ljudi«, reče Mite Simonov.

Niko od staraca nije više govorio, ali se nisu ni protivili. U ime mira pokojnika iz sela Đ. ovo je trebalo da bude značajna akcija Mesne zajednice. Učitelj je bio zadovoljan, to što je rešeno preneće u grad. On je živio sa ljudima iz Đ., morao je zajedno sa njima da se spasava.

Crkvenjak Spire Altin se još uvek šetao sa ključevima u rukama. Većina staraca pošla je da poseda malo više, na ledini, ali upravo tada neko reče da ide pop na konju i crkvenjak izide da ga dočeka. Bilo je već podne kad se spoljna vrata crkve otvorise; ljudi su išli stazom kroz groblje prema crkvi. Ulazili su u tamni hol.

Kada se pop pojavio, na sebi je imao epitrahilj, time je već ličio na svešteno lice. Stao je ispred ljudi, malo počeka, a zatim otpoče svoj govor.

»Ljudi moji i gospodnji«, reče, »danas nije dan mrtvih, ali čemo spomenuti njihova imena. U tome ne samo da nema ničeg lošeg, već ima nečeg što i Gospoda ispunja radošću.«

Duša Jovana Kirova sladila se i opijala tamnom koji je raskadio po crkvi. Taj ortodokсни starac prvi put je u crkvi u kojoj je dobio ime, prvi put posle pola veka.

»A sada«, produži pop, »da pomenemo mrtve.« Ljudi su išli jedan za drugim i davali mu papire na kojima su bila ispisana imena mrtvih. Prvi je bio listić Simonice. Pop je čitao:

»Boris,

Menka,

Atanas,

Milan,

Spire,

Andreja,

Metodija,

Jordan,

Bore,

Sima,

Mariče,

Angelče... amin.«

»Molim te«, približi se do popa Jonče Antelski, »sada pomeni moje.«

Pop počeo:

»Kostadin,

Melanija,

Trajan,

Ugrin,

Vasilka,

Teofil,

Aleksa, Evdokija,

Dragan, Dragаница,

Ljupče,

Elizabeta, Kris... amin.«

Jovan-Džon je zadržao. Stegao je pred sobom pelerinu i pokušao da vikne. Nešto da kaže, ali nije uspeo. Uzbudio se, uplašio. Napravio je korak-dva, čak rekao nešto, ali ga niko nije čuo. Zatim se probio kroz gomilu, uklonio je, vratio mu se glas i on snažno viknu:

»Ljudiiii, viknu, »živi su!«

Pop je ukočeno stao i u čudu gledao ovog starca kojeg nije poznavao. Ljudi su se svi do jednog okrenuli ka starcu Kirovu i prekorno ga gledali jer nije ostao miran pri iskazivanju tuđe žalosti.

»Ljudi«, produžio je starac, okrećući se čas jednom čas drugom, »znate li da su živi? Pominjete ih kao mrtve, a svi su živi. Poznajem Dragana, Jončeta, radi u Pitsmenu, kupio je novu kuću. I decu, Elizabetu i Krisa poznajem. Ljudi moji, poznajem i Jordana Simonicinog brata, sve ih poznajem, naši ljudi, živi su.«

Starci i starice skrenuli su pogled sa starca Kirova i svaki, čuteći, gledao preda se. Jovan-Džon se vrteo i pokušavao da sretne neke oči, ali su svi gledali ispred sebe, ozbiljni i bolno mirni, kao sveta lica koja su nepoznati zografi utisnuli na zidove crkve.

»Čitaj, pope, čitaj dalje«, reče Mite Simonov.

I pop je produžio. Reči su odzvanjale u polumračnom holu, osvetljenom sa nekoliko slabih sveća. Nejašno je odzvanjavalo ono amin u dugom monologu.

A ta reč bila je najprokletija reč izgovorena u svetom hramu, jer je značila: neka bude!

PRVI ČAS

— Jedi — reče učitelj svom učeniku, pošto je utvrdio da se ovoga puta prevario, da zvuk koji se nametnuo nije onaj koji je očekivao da čuje.

— Jedi — reče Lazarčetu — i ne propusti da pogledaš kako i drugi jedu, tačnije šta i koliko jedu. To je važno.

»Zašto je to važno?«, hteo je da pita Lazarče, ali je odustao, nije upitao ni zašto on s vremena na vreme prisluškuje, gledajući negde u nebo, kakav zvuk on otuda očekuje da čuje. Znao je da će odgovori na ova pitanja proizići iz daljeg učiteljevog predavanja. On je bio njegov učenik i trebalo je da ispunjava sve što se od njega traži — znači, da jede sada i, istovremeno, da gleda šta i koliko drugi jedu.

Inače, terasa je bila puna gostiju. Iznad stolova, oko kojih su sedeli, bili su razapeti široki, raznobojni suncobrani, koji su ih štitali od pripeke. Ručak je bio u punom jeku. Zvečali su tanjiri, kašike, viljuške, noževi, čaše. Konobari, sa salvetama prebačenim preko ruke, bili su postrojeni kraj bifea i kuhinjskog šaltera i čekali najmanji znak gostiju da bi odmah bili na usluzi. Ubrzo su počeli da se javljaju takvi znaci i oni su se rastrčali. »Molim«, »izvolite« — počelo je da odjekuje na sve strane. Poručivali su se dodaci od raznih pečenja i drugi specijaliteti i pića. Stvaralo se jedno opšte raspoloženje, štimung za jelo, koji je otvarao apetit. Ma koliko bio obuzet mislima o prisustvovanju času, čijem cilju je podređen i njegov bogati ručak, Lazarče nije mogao da se otme opštem raspoloženju u restoranu. A ručak je bio neverovatno ukusan. A on gladan! Koliko god mu bilo neprijatno da jede pred učiteljem, naročito ne sa vidnim apetitom, jeo je i protiv svoje volje sa zadovoljstvom. Tek pošto je utolio glad i pivom ugasio žeđ, mogao je da se potpuno posveti svojim učeničkim zadacima.

Učitelj je još dosta dugo posle toga jeo. Žvakao je sporo, bez zadovoljstva. Bio je usredsređen na goste u restoranu. Oni su izgledali kao glumci neke predstave, koju je ovaj pratio sa živim interesovanjem; ali stalno jednim delom svoje pažnje napragnut za zvuk koji je očekivao da čuje, napretnut u strahu da mu se ne izgubi u zveketu posuda, da ga uhvati čim se javi.

Pošto je ručao, primetio je da je i njegov učenik završio i obratio mu se:

— Da li si zapazio koliko jedu ove trbonje ovde? I to sve odabrana jela! Svi, a najviše oni pored ograde, ispod zelenog suncobrana!

Za stolom, koji mu je učitelj pokazao, Lazarče je primetio bračnu dvojku. Muž pedesetih godina, žena malo mlađa, niski ljudi, ali nabijeni, dobro hranjeni i zdravi. A bili su i bogato obučeni, naročito žena, koja je nosila težak nakit. Bili su sasvim slobodni, raskomoceni, kao u intimnom ambijentu. I potpuno usredsređeni na jelo. Jeli su veoma ozbiljno, kao da im je to bio najvažniji životni cilj — da jedu i piju što više; kao da su time ispunjavali smisao svoga postojanja.

— Osmotrimo ih! — predložio je učitelj Lazarčetu.

I počeli su da posmatraju supružnike otvoreno, bez prikrivanja. Naročito učitelj. Kao da je bio agent neke službe koja uživa naklonost i podršku javnosti, a objekti njegove pažnje lopovi, zatečeni u trenutku kada uživaju plodove tuđeg rada. Dok su gledali, konobar je nekoliko puta donosio nova jela, ali još uvek ona koja su spadala u osnovni obrok supružnika. Sa desertima još nisu počeli. Poručivali su na taj način što bi jedno od njih lupalo viljuškom po činjiji, ne prekidajući jelo i ne tražeći pogledom konobara. Kao što trkač ne sme da pogleda iza sebe, da ne bi izgubio ritam. Konobar je morao biti u njihovoj blizini. I bio je. Odmah se stvarao kraj njih: »izvolite«, »molim«. Zaneti jelom, oni nisu primetili zainteresovanost »agenta« i njegovog »pomocnika«. Ipak, u jednom trenutku, supruga je prva to primetila. To je bilo u trenutku kada je jedan masni zalogaj zalivala vinom. Tada se njen pogled zaustavio na učitelju. Ovaj je iskoristio to i klimnuo joj glavom. Ona pak, ne odgovarajući mu na pozdrav, strogo i ispitivački ga je gledala, a zatim okrenula svome suprugu i upitala:

— Ko je onaj za suprotnim stolom, što gleda u nas?

Njen suprug, zvaćući, okrete se ka učitelju. Ovaj ga je dočekao unapred pripremljenim osmehom:

— Prijatan ručak, direktore! — reče mu.

Direktor mu je hladno odmahnuo glavom, ne prepoznajući u njemu nikakvog prijatelja.

— Sigurno je neki moj bivši službenik — reče svojoj supruzi. — Ili, još verovatnije, trgovački putnik nekog konkurentskog preduzeća.

Zatim je lupnuo viljuškom o tanjir. Konobar se učas našao kraj njega.

— Ko je onaj čovek? — upita ga, diskretno pokazujući na učitelja. Konobar je već znao na koga se pitanje odnosi. A pošto je primetio učiteljevo interesovanje za njih, on se nagnuo ka svom cenjenom gostu i tihim glasom mu odgovorio:

— Ko je tačno, ne mogu vam kazati. Ali u svakom slučaju, on se ponaša neobično, da ne kažem nenormalno. Naš savet je da mu ne obraćate pažnju, a još manje da se upuštate u nekakav razgovor.

Posle ove konobareve informacije, cenjeni gost instinktivno pogleda prema učitelju. Ovaj ga je dočeka kao ironično-ljubaznim naklonom. Pošto je imao izoštren sluh za zvuk koji je očekivao, učitelj je čuo konobareve reči. Njegov ironični naklon namenjen cenjenom gostu nije značio ništa drugo nego potvrdu konobareve informacije. Gost se odjednom uznemirio, njegova supruga još više. Ostavili su viljuške i prekinuli sa ručkom. Konobar je požurio da ih umiri:

— Budite potpuno mirni! — reče im. — Naša služba za bezbednost gostiju obavestena je o ovom slučaju tako da su sumnjivi i njegov pratilac već pod kontrolom.

Učitelj upita svog učenika:

— Jesi li čuo kakvima nas je predstavio konobar? I kako smo ovde tretirani?

— Ne — odgovori mu Lazarče.

— Nije ti dovoljno izoštren sluh. Ništa, izoštrićemo ga.

Učitelj je hteo još nešto da kaže, ali se uzdržao. Rukom je dao znak učeniku da ne govori. Opet ga je mamio onaj zvuk. Na terasi je, inače bilo dosta bučno. Gosti su sve manje pažnje poklanjali dobrom ophođenju. Odjekivali su reski zvuci metala, zvuci porculana, stakla. Jedan debeljkio, sa raskopčanom, kragnom bučno je udarao viljuškom o činiju — zvao je svog konobara koji nije stigao da ga na vreme usluži. Bračni drugovi ispod zelenog suncobrana, pošto ih je konobar uverio u njihovom bezbednosti, produžili su ručak sa apetitom. U jednom povećem društvu, okupljenom oko nekoliko sastavljenih stolova, nečemu se nazdravljalo. Jedna za drugom, odjekivale su šampanjske eksplozije. Učitelj nije ništa video od svega toga, ništa čuo. Kao muzičar zanet inspiracijom, on je hvatao nesbeske zvuke. Ovoga puta se nije prevario. Zvuk koji je jednom čuo ponovio se. Poruka je bila uhvaćena, veza uspostavljena. Ustao je.

— Hajde! — reče svom učeniku.

Lazarče nije krenuo odmah za njim. Osećao je otpor. »Kuda će me voditi« — pitao se. Ali, ja sam se opredelio za njega i moram da ga slušam, reče u sebi. Koliko god bili neobični njegovi postupci, stvarnost ih na kraju uvek opravdava. I on pođe za učiteljem.

... Iz sredine terase dizala se velika kupola kroz čiju je unutrašnjost vodio lift ka jednoj osetno manjoj terasi, koja je, takode, bila puna gostiju. Od nje se kao jarbol naviše dizao stub sa spiralnim metalnim stepenicama oko sebe, koje su vodile do jedne osmatračnice, specijalno napravljene za posmatranje grada. Učitelj i Lazarče nadoše se na njoj. Osim njih tamo nije bilo drugih gostiju. Obuzet strahom od visine, Lazarče je stajao dalje od metalne ograde osmatračnice, zagledan dole, ka gradu, čiju je panoramu prvi put video. Učitelj je svoj pogled usmerio naviše, pokušavajući da uspostavi vezu sa nebom. Pošto se nalazio na idealnom mestu, ubrzo je u tome uspeo. Odmah zatim hteo je da i učenika uključi u tu vezu, ali je to odložio za kasnije, jer je primetio da ovaj sa interesovanjem posmatra grad. Smatrao je da to može biti dobar uvod u temu.

Jovan lukčić: »nonina«

Tek što je stavio prvi zalogaj u usta, učitelj, dajući rukom znak učeniku da čuti, prislušnu, napreže sluh, hvatajući nekakav dalek zvuk — nekakav zvuk koji je očekivao da čuje.

Lazarče na to nije obratio pažnju. On je mislio: »Ne mogu da kažem da sve ovo što sam čuo od učitelja nije istina. Kao, uostalom, i sve što je do sada rekao. U svemu tome nema ničeg neobičnog. Neobičan je način na koji on saopštava svoje misli. Uostalom, kako? Neposredno. Direktno. Iznosi golu istinu. Bez 'izvolite' i 'molim'. A to nije uobičajeno među ljudima. Zato njegova istina izgleda neobična. U uslovima kada se istina ne iznosi direktno, kada se zaobilazi, direktno kazana izgleda kao da je rečena u zavijenom obliku, na način karakterističan za umetničko kazivanje. A učitelj namerno tako postupa; ovaj stil očigledno primenjuje sa pedagoškim ciljem. Hoće da svoje ideje učini izrazitijim.«

— Slobodno se približi ogradi — reče mu i, kao dobar poznavalac grada, poče da ga informiše, da mu pokazuje njegove važne tačke. Najpre mu je pokazao Trgovačku ulicu, koja je vrvjala od ljudi i vozila, zatim drugu koja je sekla ovu, čineći pri tom krst. Ona koju je učitelj nazvao Ulicom smrti, duga i krivudava, čas gubeći se, čas ponovo javljajući se, protezala se kroz čitav grad sve do gradskog groblja, gde joj se konačno gubio kraj. Ka njoj su se slivale, kao pritoke, manje ulice iz raznih stambenih četvrti. Učitelj je pokazao svom učeniku neke od tih četvrti i posebno neke ulice i građevine u njima. Pokazao mu je i svoj paviljon koji se dobro video. Na njegovoj terasi Lazarče je primetio jedan mali top. »Ne«, reče mu učitelj, »ipak to nije top, to je mali teleskop koji koristim u naučne svrhe.« Lazarče je shvatio da učitelj koristi ovaj mali top za astronomska ispitivanja.

— Ne — reče mu učitelj. — Ja sam samo čežnjom okrenut nebu, mislim sam na zemlju.

Sada je bio trenutak da uvede učenika u temu. Odozdo je dopirao veseli žagor gostiju. Oni su bili sami na vrhu jarbola. »Titanikom« su plovili po uzburkanom moru.

— Pogledaj tamo — reče učitelj Lazarčetu, skrećući mu pažnju na jednu tačku na periferiji grada. — Poznaješ li to mesto?

Lazarče nije mogao odmah da se snađe. Učitelj ga je usmeravao prema nekim uočljivijim objektima.

— Ne pokazujete li vi meni železničku stanicu? — upita ga Lazarče.

— Da! — odgovori mu učitelj i učuta. Zaneo se. Poneo ga je zvuk.

U krugu železničke stanice primećivala se velika vrevu. Nekoliko lokomotiva manevriše, raznose vagonne, formiraju jednu veliku kompoziciju. Peron je bio prepun ljudi koji su se nepovozno kretali. Pošto su od pogleda Lazarčeta bili dosta udaljeni, jedva su se pojedinačno razlikovali. Uglavnom su se nametali grupno, čineći jednu uznemirenu, uzburkanu celinu koju nagrizala nekakav unutrašnji nemir.

petar čurčić: »slon«

»Zašto mi je pogled upravljen ka železničkoj stanici?« — pitao se Lazarče. Pogledao je upitno u učitelja. Ovaj se vratio iz zanosa i sada čekao upravo takvo pitanje.

— Prate Cvetka! — odgovori mu dramatično, i sam uznemiren kao ljudi na železničkoj stanici. — On ne bi otišao — dodade — ali šta će kada se ne moze bez hleba.

Lazarče nije mogao da shvati.

— Koji Cvetko?! I kuda odlazi?

— Koji? Svejedno koji! Jedan koji će, stranac u svojoj zemlji, pokušati da živi u tuđoj. U kojoj tuđoj? Svejedno u kojoj! U Nemačkoj!

— A ti — produži učitelj — usmeri svoje misli k njemu, ka Cvetku, a pogled navise, k nebu, i pokušaj da čuješ jedan zvuk!

— Kakav zvuk? — upita Lazarče.

— Psssst! — upozorio ga je učitelj da ne remeti tišinu. Slušaj!

Za nekoliko trenutaka učitelj se izgubio. Zatim se opet vratio. Čuo si ga? — upita svog učenika.

— Ne! — odgovorio mu je ovaj. — Ne znam tačno šta treba da čujem.

— Treba da čuješ jedan zvuk koji dopire sa železničke stanice. Veoma je važan za shvatanje današnje lekcije. On će ti kazati mnogo više nego što bih ti kazao ja ili bilo koji drugi učitelj, čak i najumešniji govornik. A da bi čuo taj zvuk, moraš da odstraniš sve druge koji ga guše; sve što čuješ u ovom trenutku, kao i one koje si čuo ranije; juče, pre nekoliko dana, meseca, pre nekoliko godina; i pre toga, od rođenja. Sve te sporedne glasove koji još uvek odzvanjaju u tvom sluhu, koji imaju svoj eho u tebi i koji, kao što ti nisu davali, ni sada ti ne daju da čuješ istinski glas. Oslobodi se njih! Ti si mlad čovek i nije isključeno da su te zavele pesme koje pevaju loši pevači na mnogobrojnim estradama, možda i sada one gospodare tvojim sluhom. Oslobodi se njih. Kao i onih šumova koje su, možda, prouzrokovali u tebi razni prizori iz filmova i sablazne slike loših pevača. A oslobodi se i lažnih zvukova, koji su slični ovima za kojim tragamo. Neka te oni ne varaju! Lažni zvuci koji su do tebe došli preko lažnih reči, lažnih tribuna. Od danas se oslobodi toga dubreta, koje vri u tebi kao telo koje se raspada. Dovedi sebe u jedno čisto stanje, kao što se dovodi hrišćanin dok prima pričešće. Hajde, pokušaj!

Lazarče je pokušao. Učitelj je stao prema njemu kao dirigent. Sugestivnim pokretima ruku on ga je usmeravao ka zvuku, čistio mu put do njega. Bilo je teško. Trebalo je raščistiti čitavu šumu. Lazarčetu su smetali ne toliko zamišljeni, koliko oni oštri, bučni šumovi koji su dolazili odozdo, šumovi izazvani činijama, kašikama, čašama.

— Postupi kao telegrafista u ratu — govorio mu je učitelj, zapažajući njegove teškoće. — Kao telegrafista Mile, jedan moj drug iz rata. Oko njega su fijukali kuršumi, treštale bombe, grokotali mitraljezi, ali on je za sve to bio gluv, usmeren ka jednom jedinom zvuku, tačno tako — ka zvuku slobode. Jednog blagog septembarskog jutra hiljadu devetsto četrdeset četvrte godine, prilikom oslobađanja njegovog sela, taj zvuk je prvo njega osleo u napad. Selo je bilo važno uporište Nemaca. Čim je od bataljonske komande dobio naredbu za napad i pošto je saopštio četnom komandiru, skinuo je slušalice sa ušiju i krenuo na juris. Bili smo ušli u selo, vodili ulične borbe, bitka je bila u punom jeku, kada se probi glas: Sineee! Svi smo čuli taj glas, svi osim Mileta, koji je bio zaglušen zvukom slobode, svi osim njega koji je u selu imao majku!

Učitelja obuze bol. No, on je držao čas i nije smeo da se preda. Napregao se i pobedio je. Obratio se svom učeniku:

— Hajde sada — reče mu — pokušaj i ti kao on, kao Mile. Uхвати važnu poruku. Pretpostavi da je rat, a ti si telegrafista.

— Dobro! — odgovori mu Lazarče kao poslušni učenik, sada još i pojačanom voljom, jer je u mislima sledio Mileta. Međutim, opet nešto. Nepodnošljivi zvuci odozdo užasno su mu smetali. Ne samo oni stvarni, koji neposredno dopiru do njega, već i oni koji su išli zajedno sa slikama što ih je poneo iz restorana i koji su sada uporno navaljivali na sluh; svi, a najviše onaj kratki, praskavi zvuk koji su stvarali supružnici ispod zelenog suncobrana, kada su, ne prekidajući jelo, viljuškama kratko udarali po činijama s namerom da pozovu konobara, ne gledajući u njega, sigurni da je on u njihovoj blizini i da će im se odmah staviti na raspolaganje. Taj zvuk je bučno odjekivao u njegovom sluhu i, zajedno sa drugim, skretao mu pažnju sa cilja ka kome ga je učitelj usmeravao.

— Smeta mi galama koja dolazi odozdo — pozali se on učitelju.

— Vidim, vidim! — reče mu on. — Ali i za to ima leka.

I sada se on postavi prema njemu ne kao dirigent, već kao tehničko lice, kao neki mehaničar koji upravlja manevrima nekog teretnog vozila:

— Hajde! levo! Desno! Napred! Nazad!

I tako sve dok ga nije izveo na čistinu.

— A sada napregni sluh i ponovo pokušaj da uhvatiš zvuk za kojim tragamo.

I sam učitelj, kao filmski umetnik koji lako ulazi u odgovarajuća raspoloženja, doveo je sebe u položaj da uhvati taj zvuk. Pošto je u tome lako uspeo, jednim mekim i finim pokretom ruku pokušao je da mu ga predstavi vizuelno, da ga omeđi u prostoru. Lazarče je odrično vrteo glavom; nije mogao ni da ga vidi ni da ga čuje.

— Ništa, ništa! — učitelj nije gubio nadu. — Ti si na dobrom putu da dođeš do rezultata. Buka odozdo, za koju misliš da ti smeta, može samo da ti pomogne. Zvuk koji tražimo pomešan je sa njom: on i ona! Uzajamno su povezani. Jedan drugome su uzrok. Pokušaj da ih razdvojiš, zatim opet da ih sjediniš i — dobićeš istinu. Kao u logici: najpre analiza sa ciljem da se odvoji subjekat od njegovih atributa, zatim sinteza tih dvaju elemenata da bi se došlo do misli. Hajde opet! Ostavi goste dole neka govore, neka tamo odjekuju šampanjske eksplozije! U tom fonu pijane radosti jasnije će odjeknuti zvuk tuge. U isto vreme prenesi sebe u mislima na železničku stanicu. Pomešaj se tamo sa ljudima koji su došli da isprate Cvetka. Isprati tog momka. Isprati ga kao što smo mi ispratili Mileta jednog hladnog jesenjeg jutra hiljadu devet stotina četrdeset i četvrte!

— Čujem! — objavi Lazarče, potresno, duboko tronut.

— Šta čuješ? — upita ga učitelj kako bi se uverio da je čuo pravi zvuk.

— Nešto kao pisak neke sirene, kao nečiji krik, kao tugovanje neke žene, majke! . . .

— On je! — reče mu učitelj. Ostavio ga je sa njim. A on je zatvorio uši da ga ne bi slušao. Međutim, taj zvuk je bio u njemu i nije mogao a da ga ne čuje. I pored toga, tuzi, koju je taj zvuk izazvao, nije dopuštao da ga potpuno ophrva. Nije zaboravljao nijednog trenutka da je na času. Hteo je uspešno da ga dovrši. Osećajući da je istinom, koju mu je otkrio, probudio um i srce učenika, ostavio ga je samog sa njom. Nju, pak, istinu, Lazarče je primao kao gorki napitak posle slatkog ručka.

Vreme je teklo. Svaki je bio povučen u sebe. I tako sve dok ga učitelj nije upozorio:

— Voz kreće!

Odjeknuo je oštar, prodoran pisak lokomotive.

— Zbogom, Cvetko! — uzviknuo je učitelj svom izmišljenom junaku veoma uzbuđeno.

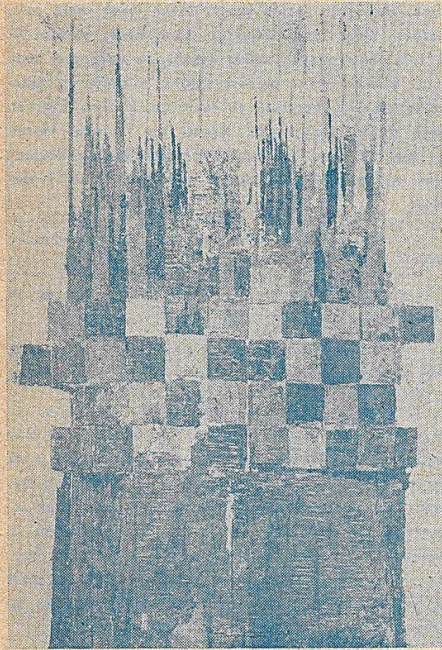
— Zbogom, Cvetko! — reče za sebe Lazarče, teško uzdišući.

Voz je zabrektao i krenuo.

— Sineee! — pretvori se u tragični zov zvuk koji je zaokupljao sluh učitelja i njegovog učenika. Lazarčetu se smrknuo svest. Pogoden u srce, sa rukom na pogodnom mestu, on se zatetura i pade na kolena. Nastala je tišina. Učitelj je čekao da se njegov učenik osvesti da bi objavio kraj časa. Pošto se Lazarče osvestio, duboko sagnutih glava obojica se spustiše naniže. Tako, slomljenih srca, vraćali su se sa ukopa svog dragog čoveka i njegovih bliskih.

taško georgijevski

ŽENA MOGA BRATA

ankica oprešnik: »tvrdava«

Moj brat od strica je običan čovek. Čak najobičniji: svakog jutra ustaje u pet, okrene po jednu na gladno srce, umije se bez sapuna, a brije se svakog trećeg ili četvrtog jutra, zatim odlomi okrajak hleba i izlazi na stepenice. Svaki dan tako otpočinje. Ne znam gde i šta radi. On je takav čovek. Ne želi drugima da dosaduje. Svako ima svojih briga, kaže ponekad.

Ja mu se divim. I drugi mu se dive. Jedanput me iznenadi na stepenicama: izlazim iz kuće i udarim na njega. Izgledalo je kao da se za trenutak zastavio. Da podemo po moju ženu, reče. Znao sam da je sasvim siguran da ga neću odbiti. Pošao je stepenicama naniže, a ja za njim. Ništa nisam pitao, tako ga dobro znam. Ispod stepenica izvuče limeno sanduče, torbu, lopatu, kramp. Sanduče je imalo ručice sa obe strane. Meni je dao torbu, a on ponese lopatu i kramp. Sanduče smo uzeli obojica.

Ništa nije progovorio dok smo išli prema stanicu, niti dok smo stajali na peronu među drugim ljudima, koji mi danas izgledaju sasvim neobično, čini mi se kao da statiraju, kao da ne znaju zašto su tu, toliko su sami sobom obuzeti. Niko se nije okre-

tao, nije se zagledao u sanduče, u torbu lopatu, kramp. Jedna žena se očeša o vrh krampa, zaljuja, iskrivi, umalo ne pade između šina, ali se zadržala, ispravi i produži da šeta, kao da ništa nije bilo.

Ovaj dan je sasvim ograničen. Znao sam da ćemo sve vreme čutati. Idemo po ženu moga brata od strica. Ona je dugo tamo, u sanatorijumu. Ne sećam se ni koliko godina. On svakako zna, ali treba da ga upitam, a ja to ne želim, jer on je takav čovek, čutaće i dalje. Neka čuti Verovatno nije sam. Zašto da se guram i ja između njih dvoje?

Slike koje se ustremljuju na prozor mogu i da prevrnu vagon, ali tu smo nas dvojica i još mnogi drugi, pa sigurno neće uspeti. Možda mi se samo pričinjava da se one ustremljuju. Zapravo, mi se probijamo kroz taj pejzaž, rušimo praiskon.

Od male stanice do sanatorijuma propešali smo, stvari smo preneli na rukama, a i sebe u toj vrelini dana. Nikada ranije nisam bio ovde. Ovu rečicu nisam video, niti ove zgrade razbacane među drvećem, ni travu oko njih, ni drvene klupe izgubljene u travi, niti ove ljude, ni ove žene, ni muševce niti ove devojke, ni momke, uvenule, verovatno, od vreline dana. Prošli smo kroz sve to, na brzinu smo prošli, moj brat od strica klima glavom levo i desno, pa mi se, možda, zato čini da će jednoga dana ovde trava pokriti sve. Zelena voda koja nadolazi sa svih strana. Penjemo se iznad reke, u brdo, u crveni breg gde je šuma škrta a zemlja crvena, kao da je pod vršnjikom pečena. Ni ovde moj brat od strica ne otvori usta.

Meni je dao sekiricu, a on uzeo kramp i lopatu i uputio se ka krajnjoj humci zemlje.

Tamo je njegova žena.

Ne postoji nikakav znak da ispod te humke leži čovek — ni drugačija zemlja, ni ukrštene grane, ništa, samo jedan veliki kamen, grub i budav, koliko da se zna gde joj je glava.

Nisam stigao ni drva za vatru da nasečem, a moj brat od strica beše već do pola ušao u zemlju. Međutim, morao sam da zapalim vatru. Dovukao sam suve grane, izlomio ih, naredao na veliko ognjište i zapalio. Beli, zagušljivi dim dizao se od njih, izvilo se naviše i očekivao sam da vidim prve jezike plamena dok se iznad čitavog prostora, čak i tamo u planini, spuštala teška omorina. Nešto se steglo u meni i ja se okretah ka grobu. Nigde nikog, samo ja, vatra i sveža zemlja. I vrela sunce gori u belom danu. Dotrčao sam do iskopane zemlje i nagnuo se preko nje: dole, moj brat od strica stoji nem, ispod njega kapak sanduka, a u njegovim rukama kramp. Protekla je beskrajna reka vremena dok je skrenuo svoj pogled k meni; gledao me tako čudno, tako preplašeno, kao da sam upravo pobeo iz groba, pa sad ne zna šta da radi. I nešto ga zatrese, nešto prstruja kroz njega, sagnu se, raskreči i pažljivo zape lopatom. Kapak škripnu, popusti, a zatim se najednom stropošta i pade na njegovu ženu.

Posle toga je sve išlo brzo: stavio sam čekić u vatru kao što mi je rekao, dao mu prazan sanduk, a on, moj brat od strica, prenese svoju ženu u njega, dec po deo. Kad je sve stavio unutra, kad je stavio i prste sa venčanim prstenom, izišao je iz groba, namestilo kapak na sanduku i najstručnije ga zalemio kalajem. Na kraju sam mu dao sapun i vodu da opere ruke. Pre polaska ugasili smo vatru i vratili zemlju u grob. Kiša će je poravnati i oploditi travom.

Digli smo se i poneli sanduk, poneli ga nazad. Sišli smo do uvale, prešli brazdu i zakoračili niz drvored sanatorijuma: žene i muševi, koji su sedeli na klupama, ustajali su, saginjali glave i krtili se. Hteo sam da budem dostojanstven i tvrd kao moj brat od strica, da koračam čvrsto i da gledam pravo, ali u tome nisam uspevao, oči su mi se vlažile a hoda sam nesigurno. Činilo mi se da će se ovi ljudi, koji se krste, na kraju pobuniti i sprečiti nas da iznesemo ženu moga brata od strica iz ovog kruga, izgleda čak da oni imaju pravo na to i da će dobro učiniti ako se odluče na takav korak. Međutim, prošli smo sanatorijum, drveće kao da je stvaralo zid iza nas, i znao sam da je već sve gotovo, da nepovratno nosimo ženu moga brata od strica u drugo vreme.

Da stanemo malo; rekao sam bratu od strica i spustio sanduk, spustio sam ga ne zato da se odmorim, nego da ga pitam ima li smisla sve ovo što radimo.

Otići će nam voz, reče i znao sam da ništa više neću čuti od njega. Zgrabili smo sanduk, on za jedan kraj, ja za drugi i ubrzali korake po kamenitom drumu, niz drugu polovinu dana i vremena. Moj brat od strica ima hiljadu katanaca na ustima, nešto mu ušlo u zglobove i hoda kao da je razglavljen. Vraćamo li njegovu ženu u naše vreme ili mi hodamo u njeno?

Nije važno ako ne stignemo na ovaj voz, stići ćemo na drugi.

Izabrao i preveo sa makedonskog
TOMISLAV. STOJANOVIĆ

tomislav stojanović

BELEŠKE O AUTORIMA

Dimitar Baševski rođen je 1943. u Davati, Makedonija. Završio Filozofski fakultet u Skoplju. Objavio je dva manja romana: Tuginec i Vrakanje. Član je redakcije časopisa Razgledi i stalni dopisnik Nove Makedonije.

Vlada Urošević rođen je 1934. Urednik je časopisa Razgledi i redakcije emisija iz oblasti kulture i umetnosti na Televiziji Skoplje. Piše poeziju, prozu, putopis, kritiku i esej. Objavljene knjige: Eden drug grad (1959), pesme; Nevidelica (1962), pesme; Znaci (1963), priče; Vkusot na praskite (1965), roman; Leten dožd (1967), pesme; Vrsnici (1971), književne kritike i eseji; Noćniot pajton (1972), pripovetke.

Petre M. Andreevski rođen je 18. VII 1934. u selu Sleestice, Demir Hisar. Gimnaziju je završio u Bitolju. Studirao je na Filozofskom fakultetu u Skoplju. Urednik je u redakciji narodne muzike na Televiziji Skoplje. Član je redakcije časopisa Razgledi. Piše poeziju, prozu i dramske tekstove. Objavljena dela: Jazli, pesme, 1960; I na nebo i na zemlja, pesme, 1962; Sedmiot den, 1964; Denicija (1968); Dalni nakovalni (1971).

Taško Georgijevski rođen je 15. III 1935. u selu Kroncelevo, Egejska Makedonija. Za vreme građanskog rata u Grčkoj (1947) prelazi u Jugoslaviju. Živeo je u Prilepu i Vojvodini, a zatim prelazi u Skoplje gde završava gimnaziju. Studirao je na Filozofskom fakultetu u Skoplju. Radio je u časopisu Sovremenost, a sada je urednik u redakciji filmskog programa TV Skoplje. Piše prozu, dramske tekstove, scenarija za filmove. Objavljene knjige: Nie zad nasipot, pripovetke, 1957; Lude i volci, roman, 1960; Zidovi, roman, 1962; Suvii vetrovi, pripovetke, 1964; Crno seme, roman, 1966; Zimski vetar, roman, 1969.

Aldo Kliman, prozaist, pesnik, književni kritičar. Rođen 1950. godine u Bitolju. Absolvent je na Filozofskom fakultetu u Skoplju. Objavio je knjigu pripovedaka Tamne igre. Jedan je od sastavljača antologije Makedonska književnost u književnoj kritici.

Vladimir Kostov, rođen 1932. u Bitolju. Sada je profesor na Pedagoškoj akademiji u Skoplju. Objavljene knjige: Lica so maski (1967), roman; Svadba na Mara (1968), roman; Igra (1969), pripovetke; Nov um (1970), roman; Ah, bre (1970), pripovetke.